

Л. Р. СЕМОТЮК

пошукувач,
кафедра економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ПОТОЧНОГО ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

Семотюк, Л. Р. Аналітична оцінка поточного фінансово-економічного стану малих та середніх підприємств [Текст] / Л. Р. Семотюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 2. – С. 175-180. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті проведено аналіз поточного фінансово-економічного стану малих та середніх підприємств та державної політики щодо їх підтримки, результати якого свідчать, що рівень їх розвитку в Україні є недостатнім, державна політика щодо їх підтримки є малоефективною. У забезпеченні розвитку будь-якої країни важливу роль відіграє стан та функціонування суб'єктів підприємництва, в тому числі малого та середнього. Однак вони не завжди можуть ефективно функціонувати через вплив як соціально-економічних, так і організаційних факторів, обмеженість власних фінансових ресурсів, важкість доступу до середньо- та довгострокових кредитів, відсутність ефективною державної підтримки. На основі статистичної інформації досліджено основні тенденції розвитку малих та середніх підприємств. Отримані результати засвідчують незадовільний стан розвитку МСП і, як результат, вони не виконують ролі провідного сектору економіки, що здатен поліпшувати конкурентне середовище; не забезпечують створення додаткових робочих місць через повільне кількісне зростання; а також реалізацію інновацій. Результати досліджень доводять важкість доступу МСП до банківського кредитування, що зумовлено як проблемами банків-кредиторів, так і боржників-підприємців. Ринок банківського кредитування МСП має очевидні перспективи за умови його державної підтримки та банківського сектору.

Ключові слова: малі та середні підприємства; фінансування; прибуток.

L. R. SEMOTYUK

PhD Student,
Department of Economics of Enterprises and Corporations,
Ternopil National Economic University

ANALYTICAL EVALUATION OF THE CURRENT FINANCIAL AND ECONOMIC STATUS OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Abstract

Scientific article analyzes the current financial and economic status of small and medium-sized enterprises and governmental policy of their support. The results of the analysis testify that the level of enterprises' development in Ukraine is insufficient and the government supports them inefficiently. The effective development of any country greatly depends on the status and functioning of the subjects of business activity, in particular small and medium-sized businesses. Thus, they cannot effectively function because of the effect of social and economical and organizational factors, the limitation of the own financial resources, the difficulties in receiving long-term and medium-term credits, the absence of an effective governmental support. On the basis of the statistical information, the main tendencies of development of the small and medium-sized businesses are researched. The obtained results prove the poor status of the development of small and medium-sized businesses, and as a result they cannot act the leading role of the sector of economy, which is capable to improve the competitive environment; they also cannot create new working places due to the slow quantitative growth; do not ensure the realization of innovations. The obtained results prove that there is a problem of access of medium-sized businesses to banks loans which is caused by problems of banks-creditors and debtors-entrepreneurs. The bank crediting market of medium-sized businesses can be very perspective if there is the governmental support of medium-sized businesses and bank sector.

Keywords: small and medium enterprises; financing; revenue.

JEL classification: G320

Вступ

Розвиток малих та середніх підприємств є потужним фактором структурної перебудови економіки, прискорення науково-технічного прогресу, покращення ефективності виробництва. Тому особливої актуальності набувають проблеми функціонування малих та середніх підприємств у посткризовий період.

Проблеми та перспективи діяльності малого підприємництва перебувають у полі зору таких вітчизняних вчених, як: З. С. Варналій, В. Вишневецький, А. В. Гринюк, А. І. Крисоватий, Т. Меркулова, Р. В. Рудик та інші.

Мета статті

Метою статті є аналітична оцінка фінансово-економічного стану малих та середніх підприємств в Україні та державної підтримки їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Функціонуючи в ринковій економіці, малі та середні підприємства, здійснюють свою фінансово-господарську діяльність в умовах жорсткої конкуренції при постійному впливі зовнішніх факторів, які визначають стійкість і динаміку їх розвитку. Серед соціально-економічних факторів значний вплив на розвиток малих та середніх підприємств мають: питома вага зайнятого населення, рівень інфляції, стан та тенденції економічного розвитку, рівень податкового навантаження та податкова дисципліна, рівень доходів, фінансово-кредитна політика та її вплив на фінансове забезпечення тощо.

Наслідки кризи 2008-2009 років наочно продемонстрували, що розвиток економіки країни не може надалі розвиватися за рахунок розширення попиту. Адже борги і запозичення корпоративного сектору, наростаючий торговельний дефіцит, а також дефіцит платіжного балансу, хронічний дефіцит бюджету, а у зв'язку з цим і зростання державного боргу, соціальна поляризація, сповільнення розвитку малого і середнього підприємництва вплинули на економічне зростання (див. табл. 1).

Таблиця 1. Макроекономічні фактори розвитку економіки

Роки	ВВП (млрд грн)	Кінцеві спожив. витрати (% до ВВП)	Капітальні інвестиції, (млрд грн)	Прямі іноземні інвестиції, (млрд дол.)	Валютний зовнішній борг (млрд дол.)	Держ. зовнішній борг, (млрд дол.)	Експорт (млрд дол.)	Доходи населення, (млрд грн.)	Кред. економіки банками (млрд грн)
2008	948,1	80,1	272	10,7	97,7	14	78,7	1143	792
2009	913,3	84,7	193	4,8	101,7	13	49,3	1198	747
2010	1082,6	84,5	189	6,5	103,4	16	63,2	1540	755
2011	1302,1	85,5	259,9	7,2	117,3	17,9	82,2	1803	825
2012	1411,2	88,3	263	7,8	126,2	27,5	83,3	2100	815
2013	1454,9	92,8	247	-	135	28,7	63,3	-	911

Хоча впродовж 2010-2013 рр. спостерігається позитивна динаміка ВВП, проте її не можна класифікувати як стійке зростання, оскільки фактично відбувається лише часткове відшкодування падіння 2009 року. Тому швидше за все така динаміка засвідчує низьку базу зростання, а не структурне оздоровлення чи посилення конкурентоспроможності економіки України, які були результатом насамперед прискореного зростання споживання. Частка кінцевих споживчих витрат у ВВП на 01.01.2014 р. склала 92,8 %. Таким чином всі отримані ресурси як домогосподарств, так і державного сектору витрачаються на підтримання поточного рівня споживання і добробуту через відмову від нагромадження капіталу. За таких умов неодмінним наслідком кризи є зменшення капітальних інвестицій (у 2013 році їх обсяг склав 247 млрд грн, не досягнувши рівня докризового періоду). Інвестиційна політика 2010-2013 рр. по суті відвернула вітчизняних та іноземних інвесторів від України. Накопичення боргів сягнуло такого рівня, що бізнесу вигідніше експортувати капітал, ніж займатися розширенням попиту. З іншого боку, відбувалося зростання споживання в економіці через зростання зовнішнього боргу. Станом на 1.01.2014 року валовий зовнішній борг становив 135 млрд доларів, із яких

28,7 млрд доларів – зовнішній державний борг. Уся сума пішла в основному на підвищення заробітної плати та споживче кредитування з боку банків. Таке економічне становище означає, що в країні не створюється база стійкого економічного відновлення і по суті відбувається заморожування як виробничого сектору, так і добробуту населення, що значно обмежило сукупний попит, а відтак - і підприємницьке середовище. На низьку купівельну спроможність населення вплинули і дві значні інфляційні хвилі: перша – у березні – травні, зумовлена девальваційним шоком (обвал курсу із 38 грн за долар до 12 грн), друга – влітку – восени (курс гривні до долара зріс до 16 грн) унаслідок суттєвого підвищення житлово-комунальних тарифів. За таких умов основні інвестиційні ресурси підприємства отримують із власних джерел, власних нагромаджень. Адаже слабка економічна динаміка і високі фінансові та валютні ризики призводять до погіршення фінансових результатів підприємств, а відтак до зниження економічної та інвестиційної активності. За таких умов підприємства не можуть очікувати ані державної підтримки чи полегшення доступу до банківських ресурсів, ані іноземних інвестиційних ресурсів.

Враховуючи загальну тенденцію розвитку економіки у посткризовий період, слід зазначити, що і розвиток малих і середніх підприємств мав неоднозначну тенденцію (див. табл. 2). Хоча цей ринковий сегмент через свою специфіку функціонування швидше за інші може адаптуватися до зміни умов господарювання, кон'юнктури ринку і слугуватиме відновленню стабільності економіки через можливість свого швидкого відродження, проте зниження платоспроможного попиту, зменшення фінансової підтримки з боку держави та банківського сектора, жорстка конкуренція вкрай негативно позначилися на його посткризовому розвитку.

Таблиця 2. Основні структурні показники діяльності суб'єктів підприємництва України у 2008-2013 рр.

Рік	Показники суб'єктів підприємництва, у тому числі				
	підприємства	з них			фізичні особи-підприємці
		великі	середні	малі	
1	2	3	4	5	6
Кількість суб'єктів господарювання у відсотках у загальній кількості суб'єктів(%)					
2008	13,8	0,5	6,8	92,7	86,2
2009	13,1	0,5	5,8	93,7	86,9
2010	16,0	0,2	5,5	94,3	84,0
2011	20,4	0,2	5,5	94,3	79,6
2012	22,8	0,2	5,5	99,3	77,2
2013	22,8	0,2	4,8	95,0	77,2
Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення (од.)					
2008	85	0	5	72	530
2009	88	0	5	75	579
2010	83	0	5	78	394
2011	82	0	5	77	290
2012	80	0	4	76	271
2013	86	0	4	82	292
Кількість зайнятих працівників (тис. осіб)					
2008	9051,0	3594,3	3137,7	2237,4	3989,0
2009	8350,3	3278,7	2844,1	2152,0	4223,5
2010	7958,2	2400,3	3393,3	2164,6	2814,5
2011	7793,1	2449,0	3252,6	2091,5	2371,4
2012	7679,1	2884,2	3144,2	2051,3	2277,9
2013	7406,2	2383,7	3011,8	2010,7	2322,6
Обсяг реалізованої продукції (млн грн)					
2008	3019046,7	1344754,3	1177609,4	492378,7	204951,6
2009	2745801,8	1249361,4	1034749,3	456667,8	159952,6
2010	3366228,2	1401596,8	1396364,3	568267,1	230418,2
2011	3991239,4	1775829,0	1607628,0	607782,4	211215,8
2012	4203169,4	1761086,0	1769430,2	672653,4	256649,2
2013	4049834,2	1717391,3	1662170,9	670272,0	284238,1

Як видно із табл. 2, криза, яка охопила вітчизняну економіку у 2008-2009 рр., перш за все негативно позначилася на кількості суб'єктів підприємництва, яка на 10 тис. осіб зменшилася у 2010 р. порівняно із

2009 роком на 5 осіб, а відповідно малих підприємств на 12 %, а кількість фізичних осіб – підприємців – на 32 %. Така ж тенденція прослідковується і у 2011 р. Зменшення кількості малих підприємств свідчить про їх нестійкість, незахищеність, нездатність протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам.

За даними державної служби статистики, на 1.01.13 року налічується 1600127 суб'єктів господарювання, з яких 698 суб'єктів великого підприємництва, 20550 суб'єктів середнього підприємництва та 1578879 суб'єктів малого підприємництва. Згідно зі статистичними даними, на 1.01.14 р. зменшилася питома вага середніх підприємств (із 5,5 % на 1.01.13 р. до 4,8 % на 01.01.14 р.), фізичних осіб – підприємців із 79,6 % на 1.01.12р. до 77,2 % на 1.01.14 р.). У структурі підприємництва частина малих підприємств становила 95 %, середніх - 4,8 % та великих - 0,2 %. На кінець 2013 року у структурі середнього та малого підприємництва працювало 5012,5 тис. осіб. Порівняно із 2012 роком кількість зайнятих працівників зменшилася на 183 тис. осіб, із них на малих підприємствах зменшення становило 49,4 тис. осіб. Водночас зросла кількість зайнятих працівників серед фізичних осіб – підприємців – на 44,7 тис. осіб порівняно із 2012 роком, що характеризує цей сектор економіки як важливе джерело формування робочих місць. Слід зазначити, що, починаючи із 2011 року, осіб – підприємців, які припинили свою діяльність, було більше, ніж зареєстрованих.

Загальне падіння споживчого попиту під час та у післякризовий період був тимчасовим. Уже у 2010 році доходи населення демонструють докризові показники, а кінцеві споживчі витрати у відсотках до ВВП почали зростати, починаючи із 2011 року. Тому тільки падіння споживчого попиту не змогло призвести до спаду чисельності МСП, кількості зайнятих та найманих працівників. Причому загалом за аналізований період зростали обсяги реалізації товарів і послуг. Починаючи із 2010 року, загальний обсяг реалізації серед підприємців зростав із 3666288 млн грн до 4049834,2 млн грн. Обсяг реалізації фізичними особами – підприємцями за вказаний період зріс із 230418,2 млн грн у 2010 році до 284238,1 млн грн у 2012 році. Негативна тенденція, яка проявляється у зменшенні реалізації фізичними особами у 2011 році, пояснюється очікуваннями, а потім введенням у дію нового податкового кодексу, який посилив певний тиск на функціонування малих та середніх підприємств. Податкове законодавство має значний вплив на розвиток підприємництва, про що свідчать дані табл. 2, як реакція підприємств на введення податкового кодексу, що призвело до скорочення кількості зареєстрованих ФОП. Чинна система оподаткування має низку вад, перш за все, це висока нестабільність податкового законодавства, велика кількість податків, складний механізм їх адміністрування. Вибір системи оподаткування згідно з новим податковим кодексом є важливим моментом розвитку підприємництва. Одним із основних положень податкового кодексу для фізичних осіб – підприємців є те, що затрати на придбання товарів, оплату послуг у фізичної особи та підприємця, який сплачує єдиний податок, не може бути віднесена контрагентом на затрати при визначенні обсягу прибутку до оподаткування. Більше того, спрощений варіант оподаткування малих підприємств передбачає оподаткування усього обсягу виручки від реалізації, не зменшеної на вартість затрат виробництва. Згідно з податковим кодексом, найбільш вигідним залишається варіант фіксованого податку. Проте, якщо скласти всі обов'язкові платежі разом із ставкою єдиного соціального внеску, то податкове навантаження стає неадекватним для фізичних осіб-підприємств. За таких умов підприємству не вигідно працювати легально. Про це свідчить і обсяг реалізованої продукції фізичними особами-підприємцями, питома вага якої в загальному обсязі реалізації продукції суб'єктами підприємництва у 2013 році фактично досягла рівня 2010 року (6,4 % у 2010 та 6,6 % у 2013 році).

З іншого боку, податкові органи, виконуючи план по надходженнях, відповідно збільшують тиск на платників податків, погіршуючи фінансовий стан підприємства, змушуючи його працювати нелегально. Саме таким чином можна пояснити катастрофічне згорання МСП та фізичних осіб-підприємств у 2010-2011 рр. За цей період, згідно з офіційними даними, скоротилися 583 тис. підприємств та 410233 фізичних осіб-підприємців (див табл.1). Отже, спроби реформування податкової системи України з упровадженням податкового кодексу призвело до зростання рівня тінізації та корупції в контролюючих органах. Більше ніж 50 % вітчизняних підприємств працює у тіньовій сфері, що є найбільшим показником у світі [2]. При цьому найбільшим інвестором України є Кіпр, логічним поясненням цієї ситуації є вивід коштів в офшори через конвертаційні центри, а потім повернення їх у вигляді інвестицій, з мінімізацією податків та платежів [3].

Таким чином, підприємству не вигідно працювати легально, з огляду на те, що, сплативши всі платежі та внески, вони не повинні стати банкрутами, і по-друге, повинна бути створена система контролю за дотриманням чинного законодавства [4]. Аналізуючи обсяги реалізації підприємницьких структур у посткризовий період, хочемо зазначити, що їх обсяги, починаючи із 2010 року, мали тенденцію до зростання. Проте характерно, що найбільшими темпами зростали обсяги на великих та середніх підприємствах, дещо меншими на малих підприємствах та фізичних осіб-підприємців. Але ці труднощі не можна однозначно пояснити загальноекономічною ситуацією. Однією із причин є спрощення доступу до фінансування в т.ч. і банківського кредиту. Труднощі із кредитуванням пов'язані як із проблемами-банків кредиторів, так і з проблемами боржників – підприємницьких структур.

Банківська система зазнала значних втрат у період фінансової кризи, про що свідчать:

- зростання обсягів проблемних кредиторів до 71,8 млрд грн станом на 2010 рік, що підвищила їх частку у кредитному портфелі до 10 %;
- зростання резервів на відшкодування втрат за активними операціями до 12,5 % (відновлення обсягу резервів активів банку), що зумовило зменшення ресурсної бази;
- втрата багатьма банками платоспроможності (у 25 банках призначені тимчасові адміністрації);
- загальні збитки у діяльності банків, що призвело до значних втрат капіталу та погіршення їх фінансового стану.

Проте на сьогодні створено необхідні внутрішні та зовнішні (макроекономічні умови для стабілізації в банківській системі). Виявлено довіру населення до банківської системи, про що свідчить залучення депозитів та зростання ресурсної бази вітчизняних банків. У 2012 році приріст депозитів склав 16,4 % порівняно із минулим роком. За останні роки фінансовий стан банківської системи значно покращився. Загальні збитки зменшилися втричі порівняно із кризовим періодом завдяки зменшенню обсягів нових резервів на покриття втрат за кредитними операціями. Але відсутність на ринку дешевих фінансових ресурсів призвела до значного зростання відсоткових витрат банків, які були змушені підняти ставки на кредитні продукти до 34 %. Тому із кінця 2012 року темпи зростання кредитних портфелів банків юридичним особам дещо призупинилися.

За таких умов, умов подорожчання ресурсів, користуватися позиками банків здатні підприємства з корисним циклом обігу активів та не більш 30 % боргового навантаження. Це пояснюється тим, що у таких підприємств витрати, які пов'язані із подорожчанням кредитних ресурсів, не надто впливають на вартість вироблених товарів. Особливе місце для підтримки МСП в Україні відводиться міжнародним фондам: ЄБРР, KfW та Європейському інвестиційному банку. Всі ці програми мають певний позитивний вплив на розвиток підприємництва, але налагодження ефективної співпраці банківського сектору та малого і середнього підприємництва має належати державі. Участь держави важлива не менше у впровадженні програм кредитування, але також у створенні умов прозорості роботи підприємств, сприянні інвестиційного клімату, у т.ч. вдосконаленні нормативної бази із захисту прав кредиторів, створенні повної та достовірної бази кредитної історії тощо.

Економічна криза в Україні продемонструвала низку недоліків, які пов'язані із внутрішніми проблемами малих та середніх підприємств, які значною мірою впливають на їх стійкість, зокрема: організаційну слабкість, подрібненість їх сегментів до рівня фізичних осіб-підприємців, значний рівень збитковості та мінімізації, зосередженість їх структур у посередницькому секторі економіки, що звужує інноваційний розвиток цих підприємств, недобросовісна конкуренція з боку малих та середніх підприємств та низька якість менеджменту.

У зв'язку із нестабільністю вітчизняної економіки, а також законорегулювальних процедур, більшість малих та середніх підприємств диференціюють свою діяльність та стають багатопрофільними. Перехід від спеціалізації та багатопрофільності пояснюється бажанням МСП оперативно орієнтуватися на кон'юнктурах ринку та одержувати постійний дохід із різних джерел. Це суттєво підвищує їх стійкість на ринку за рахунок вітчизняного перерозподілу ресурсів та робіт на різних сегментах ринку, але одночасно ставить проблему конкуренції між малими середніми та великими підприємствами, які не повинні перебувати в стані протидії або нищівної конкуренції. Їх економічні відносини повинні мати партнерський взаємодоповнювальний та взаємозабезпечувальний характер. З огляду на це, з метою забезпечення стійкого функціонування суб'єктів МСП та їх взаємовідносин між собою та між підприємствами великого бізнесу повинно стати важливою складовою державної та корпоративної політики. Адже в країнах з розвинутими ринковими відносинами значна частина малих підприємств діють у сфері інтересів великих підприємств тобто функціонують «при них» та «для них». Забезпечення стійкого господарювання суб'єктів підприємництва повинно супроводжуватися постійною діагностикою їх діяльності, яка дозволяє визначити та зіставити відносини в ході виробничих процесів. Така діагностика повинна будуватися на конкретній системі показників, які мають прикладний характер та задовольняють як інтереси самих підприємців, так і зацікавлених осіб, у т.ч. і банків. Проте в більшості країн світу фінансова криза змусила уряди і центральні банки вживати невідкладних та масштабних рішень щодо підтримки стійкості не тільки фінансової системи, зокрема банки, але і виробництва, при цьому мінімізуючи соціальні втрати працівників та населення. Системними заходами передбачається як розширення пропозиції кредитних ресурсів, так і підтримка малого та середнього підприємництва з боку держави. У цьому контексті актуальною проблемою є регіональна підтримка МСП, адже за регіонами зберігається низька ділова активність і мала кількість суб'єктів підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, малі обсяги та низька ефективність діяльності МСП, низький рівень розвитку суб'єктів інституційного забезпечення функціонування МСП, проблеми формування та відтворення людського капіталу тощо. Тому в межах державної регіональної політики необхідно вирішити низку заходів для розвитку та стійкого функціонування малих та середніх підприємств.

Список літератури

1. Статистичні дані Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Economics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Economics-journal.org>.
3. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]: офіційний вебсайт. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Новости украинского бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.Vlasnasprava.info/Ukrainian-business-news>.
5. Тенденции и перспективы развития рынка проблемных активов банков Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua>.

References

1. Statystychni dani Derzhkomstatu Ukrainy. (2016). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Economics. (2016). Retrieved from: <http://www.Economics-journal.org>.
3. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2016). Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Novosty ukraynskoho byznesa. (2016). Retrieved from: <http://news.Vlasnasprava.info/Ukrainian-business-news>.
5. Tendentsii i perspektivy razvitiya rynku problemnykh aktivov bankov Ukrainy. (2016). Retrieved from: <http://www.credit-rating.ua>.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.